

GRUPA AUTORA: HRVATSKI NARODNI PREPOROD 1790—1848. Hrvatska u vrijeme ilirskoga pokreta, Zagreb 1985.

Knjiga je objavljena u povodu 150. obljetnice hrvatskoga narodnog preporoda. Njezini su izdavači tri zagrebačka muzeja: Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, te ČGP DELO/GLOBUS Zagreb. Uz 18 većih i manjih radova koji s različitih interdisciplinarnih aspekata pokušavaju osvijetliti povijesnu problematiku ilirskoga pokreta, knjiga sadrži i 2099 kataloških jedinica — opis izloženih predmeta na istoimenoj izložbi. Na cjelokupnom projektu knjige surađivalo je 96 znanstvenih i stručnih radnika te oko stotinu muzeja, arhiva, biblioteka i znanstvenih ustanova iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, te Austrije i Mađarske.

Prema sadržaju knjige na prvom je mjestu članak Nikša Stančić, Hrvatski narodni preporod 1790—1848 (1—40). Problematiku hrvatskog narodnog preporoda autor je prikazao u dva glavna dijela: I. Prostor i društvo i II. Hrvatske prednacionalne zajednice i hrvatska nacija. U prvom glavnom dijelu istaknuta su dva osnovna problema unutar kojih se odvijao proces hrvatskog narodnog preporoda. To su »isparceliranost« hrvatskog prostora i spori ritam gospodarskog razvoja. Tek novi trgovački putovi koji su otvoreni nakon prestanka turske opasnosti doveli su do pojačane gospodarske aktivnosti, u koju se uz jače slojeve građanstva postepeno uključuje i plemstvo. Od ta dva sloja postepeno se oblikovao *honoratski sloj* koji se koncentrira u skupini gradova s intenzivnom trgovačkom djelatnošću, smještenih na križanju magistralnih pravaca, kopnenih i riječnih putova. Takva središta, među kojima se na području banske Hrvatske ističe Zagreb, postaju jezgre u kojima se akumuliraju integracijske snage koje vode stvaranju nove zajednice. Kako je autor pokazao, na razini honoratskog sloja, na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam to je mogla biti samo nacija.

U drugom glavnom dijelu autor je najprije utvrdio kontinuum hrvatske etničke zajednice, zatim njezinu strukturu i osnovne političke probleme. Kako je pokazao, kontinuum hrvatske etničke zajednice obuhvaćao je kajkavsko stanovništvo civilne Hrvatske i dijela Hrvatske krajine, čakavske Istre, Primorja i Dalmacije, te dio štokavaca na području civilne Slavonije, Hrvatske i Slavonske krajine, Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Najbrojniji štokavski živalj na tom kompleksu bio je isprepleten sa srpskom etničkom zajednicom. Bio je to najvećim dijelom seljački sloj koji nije bio nosilac feudalnih i njima bliskih odnosa u proizvodnji, već njihova pasivna osnovica. Na drugom »polu« društva bio je hrvatski feudalni »narod«, odnosno hrvatsko plemstvo (»natio croatica«). Osnovni problemi hrvatskog plemstva bili su naizmjenični udari dvora i mađarskog plemstva na samostalnost Hrvatske i Slavonije, pri čemu je osobito opasan mađarski ekskluzivni nacionalizam. Nakon što je utvrdio njegove osnovne uzroke, a to su već pripremljeni prijelaz iz feudalizma u kapitalizam, te mađarski narodni preporod koji je već započeo i bio motiviran mađarskom nacionalnom idejom (stvaranjem jedinstvene nacionalne države od Karpatu do Jadranskog mora), autor je pokazao da su pojedini istaknuti pripadnici hrvatskog plemstva postali svjesni da na razini starog društva i stare društvene svijesti neće imati dovoljno snage oduprijeti se postupnoj mađarizaciji. Potražili su kreativni izlaz na drugoj razini, u kojoj se plemstvo uz uvjet nestajanja starog feudalnog »naroda« integriralo u hrvatsku naciju. No budući da je element državnosti hrvatskog plemstva bio sveden na ograničenu autonomiju, a istodobno izložen sve jačem pritisku germanizacije, autor je istaknuo da su upravo ove činjenice i osnovni razlozi zbog kojih je proces hrvatske nacionalne integracije morao proći kroz preporodnu fazu. Pritom on razlikuje dvije karakteristične preporodne faze: priprema faza preporoda (1790—1835) i puna preporodna faza (1835—1848) s prijelaznom neposrednom preporodnom fazom (1830—1835) koja ipak pripada prvom razdoblju.

Razdoblje pripreme preporodne faze karakteriziraju slijedeće činjenice: Stvara se skupina »preteča« preporoda prosvjetiteljske orijentacije koja je proizlazila iz honoratskog plemićkog i građanskog sloja i njihove inteligencije. Iz njezine sredine dolaze prijedlozi za osnivanje nacionalnih kulturnih institucija, izgradnja ideološkog sustava prema novom modelu u kojem je jezik bitan integracijski moment. Postojeće slavističke klasifikacije slavenskih jezika i naroda onakve kakve su postojale do 1830. nisu bile pogodne kao mogući element hrvatske nacionalne integracijske ideologije. Zato ovo razdoblje karakterizira i nemogućnost razrješenja ideoloških i praktičnih jezičnih dilema do 1830. One će biti načelno riješene u neposrednoj fazi hrvatskog narodnog preporoda (1830—1835) a njezino je središte Gajeva »Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja«. U ovoj fazi naglo se povećala skupina preteča preporoda kojoj osobiti dinamizam daje velik broj mlade inteligencije. Ona koncipira vlastiti preporodni program koji sada karakterizira razrađena koncepcija o Južnim Slavenima kao jednoj naciji s jednim književnim jezikom. Njegova je osnovica štokavština, jezik najvećeg dijela Hrvata i svih Srba. Prihvaćen je i zajednički pravopis — modificirani Gajev prijedlog iz Kratke osnove, te postignuta dozvola za izdavanje novina.

Punu preporodnu fazu (1835—48) karakterizira ubrzano provođenje dogovorenog programa. Nakon izdavanja »Novina« i »Danice« on se manifestira u borbi za afirmaciju ilirske nacionalne ideologije, osnivanju nacionalno obojenih institucija potrebnih društvu na prijelazu iz kapitalizma u feudalizam, obrani političkog položaja i teritorijalnog integriteta banske Hrvatske, te razmatranju mogućnosti za unapređivanje interesa agrarno-trgovačkog kompleksa. Pitanja socijalnih promjena ostavljena su u prvo vrijeme po strani radi potrebnog očuvanja suradnje s plemstvom na nacionalnom, političkom i ekonomskom području, na kojem je interes zagovornika obaju socijalnih programa bio identičan.

Na kraju valja kazati da je autor svoj tekst upotpunio osnovnim demografskim informacijama, vrlo dobrim teritorijalnim kartama i osnovnom literaturom. No njegova je osobita vrijednost u tome što je utvrđivanjem navedenih problema upozorio i na sasvim nove putove u daljnjem istraživanju problematike hrvatskog narodnog preporoda.

Josip Bratulić, Pravopisno-jezična problematika u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda (31—39). Autor je prikazao proces afirmacije narodnoga »hrvatskoga« jezika koji je dovršen 1848. Kako je naglasio, ona nije samo rezultat gotovo polustoljetne diplomatske i političke borbe koja se odvijala u hrvatskom saboru i na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru, nego mnogo više stvarni uspjeh preporodnih nastojanja, da se usvoji i primijeni jedinstveni pravopis i prihvati jedinstveni »ilirski«, tj. štokavski jezik u javnom životu te da se tako prevlada regionalna i dijalektalna podvojenost i rascjepkanost hrvatskog kulturnog prostora. J. Bratulić napisao je i članak Tiskarstvo i knjižarstvo za ilirskoga pokreta (42—43) u kojem je dao nekoliko informacija o tiskarama i knjižarama, te nakladi nekih glasila u vrijeme ilirskoga pokreta. Dražen Budiša, Rukopisne ostavštine hrvatskih preporoditelja u fundusu Nacionalne i sveučilišne biblioteke (44—47) dao je sažet pregled gena za spomenutih ostavština od kojih su neki primjerci bili izloženi i na samoj izložbi.

Nikola Batušić, Ilirski pokret i kazalište (107—113). Težište autorova prikaza je nastojanje preporoditelja da se u Zagrebu osnuje stalno narodno kazalište. Znatni uspjesi na tom planu su privremeno gostovanje Domorodnog teatralnog društva iz Novog Sada, izvedba prve hrvatske opere *Ljubav i zloba* (28. III. 1846) te osnivanje Društva dobrovoljaca zagrebačkih (1847). Zdravko Blažeković, Glazba u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda (113—120). Autor je dao brojne kronološke informacije o razvoju svjetovne i crkvene glazbe prije hrvatskog narodnog preporoda. Spomenuo je Društvo prijatelja glazbe, osnovano u Zagrebu 1827. godine, u koje

postepeno ulaze i neki preporoditelji, te Narodno ilirsko skladnoglasja društvo osnovano 1839. u zagrebačkom sjemeništu i Prvo ilirsko glazbeno društvo osnovano 1840. u okviru Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu. Više je pažnje posvetio skladateljima preporodnog razdoblja koji su namjeravali stvoriti nacionalni glazbeni izraz skladbama koje su izrastale iz obilježja narodne glazbe.

Nada Premerl, Društveni život u sjevernoj Hrvatskoj kao dio nacionalnog preporodnog programa (135—139). Autorica je detaljno analizirala inače vrlo zanimljive sadržaje sačuvanih plesnih redova, raznolikih čestitki, pozivnica, igračih karata. Premda navedene analize daju uvid u nastojanja iliraca da prodru u sve pore svakidašnjeg života, ipak valja kazati da obrađeni materijal ne zadovoljava širinu i značenje termina »društveni život«. Ria Durbešić, Školstvo u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća (149—153). Autorica je navela najvažnije pravne propise iz prve polovice 19. stoljeća. Međutim konkretne informacije o broju škola, učenika, učitelja, te studenata i profesora na zagrebačkoj Akademiji (koje su sačuvane) bile bi veoma dragocjene. Biserka Belicza, Medicina i zdravstvo u hrvatskim zemljama u prvoj polovici 19. stoljeća (159—161). Uz isticanje osnovnih problema tadašnje medicine u Hrvatskoj — nedostatak stručnih liječnika i zdravstvenog osoblja — autorica je također upozorila na činjenicu da veći broj liječnika aktivno sudjeluje u preporodnim institucijama.

Ivo Maroević, Arhitektura i urbanizam u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća (169—175). U vrlo kvalitetnom prikazu autor je najprije istaknuo da do pojačane urbanizacije dolazi tek nakon prestanka turske opasnosti i intenziviranja gospodarske aktivnosti. Osnovne karakteristike urbanizacije su oslobađanje od obruča utvrda, proces uspostavljanja čvršćeg vezivanja starih gradskih jezgri s podgrađima (primjerice Zagreb, Varaždin, Karlovac, Split, Rijeka i drugi), te stvaranje mnogih odbora za poljepšavanje gradova (parkovi i druga zelenila). Najveći intenzitet gradnje nosila je stambena i trgovačka namjena, zatim ugostiteljski i kulturni objekti. Vrijedno je spomenuti da je autor istaknuo investitore gradnje — plemiće, bogate građane, crkvu i crkvene velikodostojnike te gradske ili pokrajinske uprave. Spomenuo je i mnoge graditelje, domaće i strane, kojih se imena ne nalaze u poznatom Würbachovu leksikonu, kao i potrebu sintetske obrade navedene problematike. Damir Mudrinjak, Park i gospodarstvo Maksimir od kraja 18. stoljeća do 1848. godine (176—178) donosi kronološke informacije o uređenju i izgradnji parka te vrtova i gospodarskih zgrada koje su mu pripadale.

Marijana Schneider, Slikarstvo u Hrvatskoj u prvoj polovini 19. stoljeća (201—209). Kako je autorica upozorila, slikarstvo je u navedenom razdoblju doživjelo preokret u tematskom i stilskom pogledu. U odnosu na ranija razdoblja više ne prevladavaju religiozne teme te likovi velikaša i plemića, nego portreti koje sve više naručuju i brojni naručioc i građanskog sloja. Uz baroknu tradiciju, najprije prevladavaju klasicističke obrade figura, lica i kostima, a zatim bidermajer, osobito bečki. Valja također naglasiti da je autorica dala vrlo dobre i pregledne osnovne informacije o likovnom razvoju i najčešćim umjetničkim motivima i tehnikama, te o radu brojnih autora u pojedinim regijama. Ista autorica napisala je i članak Nošnja iliraca (371—374). Kako je pokazala, ona je bila udešena prema starim predačkim slikama i nastojala je da i vanjštinom pokaže svoj pristanak uz narodni pokret. Nela Tarbuk, Skulptura u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća (210—212). Autorica smatra da uz jaku prisutnost baroka također postoji klasicizam i romantizam, te rijetki primjeri historicizma. Grupa autora: Stanko Staničić, Đurđica Comisso, Karmen Gagro, Jelena Ivoš, Primijenjena umjetnost u prvoj polovici 19. stoljeća (312—315). Radi se o sažetim informacijama o stilu i načinu izrade predmeta svakodnevne upotrebe: namještaj, keramika, staklo, metal, odjeća i veziva. Marija Šercer, Paradne sablje u prvoj polovici 19. stoljeća (380—382). Autorica je opisala genezu i značenje paradne sablje kao dijela svečane odjeće ili

podsjetnika na nekadašnja junačka vremena. Ista autorica dala je prikaz Cehovska organizacija u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća (388). Mario Petrić, *Život i kultura hrvatskog sela oko sredine 19. stoljeća* (401—404). Autor je dao pregled etnografske slike u Hrvatskoj u tri osnovne kulturne zone: panonskoj, dinarskoj i jadranskoj, te opisao njihove karakteristike.

Kako iz navedenog prikaza proizlazi, navedenim su tekstovima obuhvaćena najvažnija zbivanja iz političkog, privrednog i kulturnog života u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda. Usto priloženi opisi izložene građe uz pojedine tekstove ili grupe tekstova imaju također veliko informativno pa i dopunsko značenje, i to tim više što se radi o prvom javnom prezentiranju vrlo raznovrsnog i vrijednog materijala iz naše kulturne prošlosti. Međutim na temelju svojih dosadašnjih istraživanja mogu primijetiti da uvelike nedostaje cjelovitiji prikaz osnivanja i razvoja te značenja preporodnih institucija u razdoblju 1835—1848. Preporodne institucije bile su osnovna žarišta pokreta. Osim vodeće grupe preporoditelja, u njihovu je radu aktivno i dobrovoljno sudjelovalo više od 2.000 osoba u funkciji utemeljitelja, darovatelja, podupirućih članova, pretplatnika i drugo. Uz osobni angažman, preporodne su institucije tražile od svojih članova i redovite financijske priloge, što je u nekim slučajevima poticao i sam Hrvatski sabor. Danas naime znamo da se upravo bez tih brojnih »bezimernih« ilirski pokret ne bi mogao širiti ni mijenjati.

Agneza Szabo

**LUKA ĐAKOVIĆ, POLITIČKE ORGANIZACIJE
BOSANSKOHERCEGOVAČKIH KATOLIKA HRVATA, I. dio: Do otvaranja Sabora
1810, Zagreb 1985.**

Djelo Luke Đakovića, koje predstavlja njegovu doktorsku disertaciju, zamišljeno je u dva sveska. Prvi dio, a to je knjiga o kojoj sada pišemo, obuhvaća razdoblje do neposrednih posljedica izbora za bosanskohercegovački sabor 1910. godine. Ovaj svezak ima 398 stranica. Rad na drugom svesku, koji je trebao obuhvatiti vrijeme uoči sloma Austro-Ugarske, prekinula je nažalost autorova smrt.

Đakovićev rad karakterizira temeljita upotreba velikog broja izvora. On ih prepričava i postupa objektivno kada na osnovi tih izvora konstruira cjelinu. U prvom slučaju nastoji potanko istražiti sam tekst ne kolebajući da nam ga u cijelosti prikaže radije nego da ostane nedorečen, a zatim želi izbjeći presmione sinteze koje bi mogle pothraniti bilo kakav subjektivistički dojam.

Prvi dio Đakovićeve djela nosi naziv »Uvjetovanost i okvir katoličkih organizacija«. Do 136. stranice nastoji autor prikazati okolnosti života katoličkih Hrvata u Bosni i Hercegovini još od predturskog doba. Tako velik prostor ostavljen je uvodu vjerojatno zato što se računalo na dva sveska knjige.

Na prvih pedesetak stranica mnoge tabele pružaju sliku kvantitativnih odnosa i kretanja u Bosni i Hercegovini, stavljajući u prvi plan katoličko stanovništvo i 19. stoljeće. Svaku tvrdnju Đaković nastoji poduprijeti brojčanim podacima.

U preostalom dijelu uvodnoga teksta opisano je uređenje konfesionalnih odnosa i ustanova u Bosni i Hercegovini u razdoblju austro-ugarske uprave. Na kraju se govori o nastojanju svih vjerskih zajednica da steknu crkvenu autonomiju kao preduvjet za politički rad u kasnijem razdoblju.

Drugo poglavlje govori o katoličkim organizacijama. One nisu djelovale kao formalne političke organizacije jer bi bile preopasne austro-ugarskim vlastima koje su se bojale svakoga pokretanja nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini. Mađarska strana nastoji čak da, predvođena zajedničkim ministrom financija Benjaminom Kállayem, propagira umjetnu »bošnjačku« naciju i da tako spriječi

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.